

References transliterated

1. Dobrjakov I.V. Perinatal'naja psihologija / Dobrjakov I.V.. – SPb.: Piter, 2010. – 272s.
2. Kovalenko N.P. Perinatal'naja psihologija / Kovalenko N.P. . – SPb: Izdatel'stvo «Juventa», 2000. – 197s.
3. Krajg G. Psihologija razvittija / G. Krajg; per s angl. – [7-e mezhdunar. izd.]. – S. Pb.: Piter, 2000. – 992 s.
4. Mosol N.O. Formuvannja perinatal'noї kul'turi u suchasnomu suspil'stvi / N.O. Mosol // Problemi suchasnoї psihologії: Zbirnik naukovih prac' Kam'janec'-Podil's'kogo nacional'nogo universitetu imeni Ivana Ogiienka, Institutu psihologії im. G.S. Kostjuka APN Ukraini. – Kam'janec'-Podil's'kij: Aksioma, 2011. – No 13. – S. 144-152.
5. Oden M. Vozrozhdennye rody / Mishel' Oden; [Predisl. Sh. Kitsindzher]. – M. : Centr roditel'skoy kul'tury "AKVA", 1994. – 133 s.
6. Filippova G.G. Psihologija materinstva / Filippova G.G. Uchebnoe posobie. M.: Izd-vo istituta psihoterapii, 2002. – 240s.
7. Chjemberlen D. Razum vashogo novorozhdenного rebenka / Devid Chjemberlen, [per. s angl. pod red. prof. G.I. Brehmana]. – M., Nezavisimaja firma «Klass», 2005. – 224 s.
8. Grof S. Beyond the Brain: Birth, Death and Transcendence in Psychotherapy. – State University of New York Press, 1985. – 486 p.
9. Rank O. The Trauma of Birth. – Martino Fine Books, 2010.- 242 p.
10. Verny T. The Secret Life Of The Unborn Child: A remarkable and controversial look at life before birth / Thomas R.Verny, John Kelly. – Sphere, 1982. – 256 p.
11. Ward S. Fractals from the womb: A journey through pre and perinatal psychotherapy. – Create Space Independent Publishing Platform, 2014. – 230 p.

Mosol N.O. Perinatal psychology as a new field of research and psychological practice. *Perinatal (prenatal) psychology is a study and practice relating to person's earliest development, including conception (and even pre-conception period), birth experience and early postnatal period. Perinatal development influences not only physical but also mental health of a child and such characteristics as attitudes to ourselves and others, emotional and intellectual potential, action pattern when faced with difficulties and, to some extent, our identity. Nowadays the demand for perinatal psychological assistance in Ukraine has grown. Perinatal psychologist is a specialist providing assistance at the stage of planning pregnancy, providing support and education of women or family during pregnancy and after birth. In the same time there are different perinatal practices some of which doesn't have any theoretical and methodological background and there is no formal recognition of perinatal psychology as a profession. Perinatal psychology practice combines the following activities: perinatal psychological diagnostics, psychotherapy, psychological correction, perinatal education. The main areas of perinatal practices are: perinatal education (training of future parents, preparation for childbirth and parenthood, forming of parental awareness), individual and family counseling and psychotherapy, psychological support of mother and child. The main goal of perinatal psychology is to promote health and well-being of future generations.*

Keywords: *perinatal psychology, child, future parents, family, birth, perinatal development, perinatal education.*

УДК 159.923-057.19

ДОСВІД ДОСЛІДЖЕННЯ КОГНІТИВНО-СМИСЛОВИХ ДЕТЕРМІНАНТ ПЕРЕЖИВАННЯ КРИЗ У БЕЗРОБІТНИХ

О.В. Рудюк

*кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної психології та психодіагностики
Рівненський державний гуманітарний університет
o.w.rudiuk@gmail.com*

Рудюк О.В. Досвід дослідження когнітивно-смыслових детермінант переживання криз у безробітних. *В статті представлено досвід емпіричної розробки проблеми переживання криз у безробітних. В рамках вивчення особливостей когнітивно-смыслові детермінації переживання криз у безробітних досліджено його емпіричні кореляти – когнітивні оцінки індивідуальної ситуації професійного виключення у безробітних та їх когнітивно-смыслові конструкти. Вивчення когнітивних оцінок безробітних дозволило виявити їх найбільш фрустровані психологічні («невпевненість у майбутньому», «почуття залежності від зовнішніх обставин») і соціально-психологічні («неможливість використати фах», «складне фінансове становище») сфери життєдіяльності в ситуації професійного виключення. Експліковано систему когнітивно-смыслових конструктів безробітних, що детермінують змістовий характер переживання криз («соціальна оцінка», «професійна ідентифікація», «невпевненість в собі – залежність від інших», «відсутність перспективи – переживання почуття меншовартості»).*

Ключові слова: *професійне виключення, безробіття, криза, переживання, когнітивні оцінки, когнітивно-смыслові конструкти.*

Рудюк О.В. Опыт исследования когнитивно-смысловых детерминант переживания кризисов у безработных. *В статье представлен опыт эмпирической разработки проблемы переживания кризисов у безработных. В рамках изучения особенностей когнитивно-смысловой детерминации переживания кризисов у безработных исследованы его эмпирические корреляты – когнитивные оценки индивидуальной ситуации профессионального исключения у безработных и их когнитивно-смысловые конструкты. Изучение когнитивных оценок безработных позволило выявить*

их наиболее фрустрированные психологические («неуверенность в будущем», «чувство зависимости от внешних обстоятельств») и социально-психологические («невозможность использовать профессию», «сложное финансовое положение») сферы жизнедеятельности в ситуации профессионального исключения. Эксплицировано систему когнитивно-смысловых конструктов безработных, детерминирующих содержательный характер переживания кризисов («социальная оценка», «профессиональная идентификация», «неуверенность в себе – зависимость от других», «отсутствие перспективы – переживание чувства неполноценности»).

Ключевые слова: профессиональное исключение, безработица, кризис, переживания, когнитивные оценки, когнитивно-смысловые конструкты.

Постановка проблеми. В умовах глобалізованої економіки процеси, що відбуваються на ринку зайнятості, характеризуються високим ступенем динамічності та суперечливості, що в реаліях вітчизняної соціально-економічної ситуації проявляється в трендах невизначеності та кризовості професійного розвитку. Найбільш очевидним проявом кризовості професійного розвитку на сучасному етапі можна назвати безробіття, яке в умовах перманентної соціально-економічної депривації акумулює в собі як потенційні можливості для розвитку адаптивного потенціалу особистості, так і найбільш небезпечні ризики для її цілісного і повноцінного функціонування. Супроводжуючись як правило втратою почуття визначеності і прозорості у відношенні власного майбутнього, депривацією базових потреб, професійною і соціальною маргіналізацією, втратою сенсу життя, безробіття стало сьогодні для багатьох джерелом гострого переживання кризи.

Кризовий характер безробіття зумовлений втратою важливих елементів життєзабезпечення людини: соціального статусу, звичного кола спілкування, матеріального статку та ін. Чим більше компонентів життєвої ситуації деформується і чим більш значимими вони є для конкретної людини, тим більш кризовою буде сприйматися ситуація втрати або відсутності роботи. Тому розуміння психологічних умов і закономірностей подолання негативних ефектів і наслідків безробіття неможливе без концептуальної і емпіричної розробки релевантних даному феномену категорій і понять.

Категорією, здатною змістовно охопити увесь простір феноменологічної представленості даного явища, емпірично фіксувати індивідуальні форми особистісної трансформації кризових відношень зайнятості, є концепт *переживання*. Ми вважаємо, що його операціональний потенціал забезпечить не лише психологічну реконструкцію суб'єктивного простору безробітних, але і експлікацію психологічних закономірностей конструктивного подолання негативних ефектів і наслідків професійного виключення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концептуалізація кризової феноменології у сфері трудової зайнятості має теоретичний та емпіричний досвід розробки як у вітчизняній (А. Дьомін, М. Бендюков, Н. Глуханюк, І. Городецька, М. Дмитрієва, С. Євдокимова, Г. Єфремова, О. Житник, Л. Кален, М. Кліщевська, Г. Колобкова, Н. Михайлова, Ю. Павлов, Л. Пельцман, О. Рябова, Н. Саврілова, В. Солнцева, Т. Чуйкова, С. Шафікова та ін.), так і у зарубіжній психології (А. Барбер, А. Вайнфілд, Дж. Дозьє, Д. Дулі, Б. Ешфорт, Р. Каталано, Р. Лазарус, Дж. Летек, К. Рук, А. Сакс, М. Тіджман, Н. Фізер, С. Фінеман, Б. Хьюстон та ін.). Попри високу результативність такого пошуку, відсутні спроби концептуалізації проблеми подолання кризи безробіття через призму аналізу закономірностей когнітивно-сислової активності самих безробітних, їх активної суб'єктивної позиції по відношенню до ситуації професійного виключення. Наш досвід вивчення актуальної проблеми свідчить, що ефективність такої когнітивно-сислової активності безробітних у кризовій ситуації співвідноситься з якісним змістом і смислорядісним характером їх *переживання*.

Операціоналізація концепту *переживання* в якості особливої форми суб'єктивної активності безробітного можлива лише на основі розуміння його як процесу, який має когнітивно-сисловий характер, і виникає при неможливості реалізації суб'єктом професійного виключення провідних цілей, мотивів і цінностей свого життя, проявляється в перетворенні його психологічного світу у напрямку активізації і переосмислення своїх внутрішніх резервів, активної сислової роботи по дискредитації неадекватних новій соціальній ситуації цінностей.

На основі викладеного можна сформулювати **мету дослідження**, яка полягає у вивченні особливостей когнітивно-сислової детермінації переживання криз у безробітних. Її конкретизація в рамках даної статті дозволила визначити основні завдання:

1. Вивчення *когнітивних оцінок* індивідуальної ситуації професійного виключення у безробітних.

2. Дослідження *когнітивно-сміслових конструктів* безробітних, що детермінують змістовий характер переживання криз.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих результатів. Об'єктом емпіричного дослідження стала безробітна молодь віком від 18 до 35 років з різним стажем безробіття. Якісна структура вибірки, яка налічувала 348 осіб, відповідає соціально-демографічним і професійним характеристикам безробітних, зареєстрованих Рівненським міським центром зайнятості, на базі якого і проводилася основна частина дослідження.

Вивчення *когнітивних оцінок* індивідуальної ситуації професійного виключення у безробітних проводилося в ході пілотажного дослідження з допомогою авторської формалізованої анкети. З цією метою було сформовано репрезентативну рандомізовану вибірку безробітних кількістю 50 осіб з числа учасників емпіричного дослідження. Їм було запропоновано проаналізувати індивідуальну ситуацію професійного виключення (безробіття) і описати ті сфери (фактори) життєдіяльності, які виявилися у них фрустрованими внаслідок втрати професійної і трудової зайнятості і детермінують змістовий характер переживання. Для аналізу і систематизації отриманих даних було залучено спеціалістів міського центру зайнятості, професійні обов'язки яких передбачають безпосередню роботу з безробітними в рамках психологічного і професійного консультування, професійної переорієнтації тощо.

Спеціалістам було запропоновано здійснити експертну оцінку відповідей безробітних і виокремити фактори (сфери) життєдіяльності, які виявилися у них найбільш фрустрованими внаслідок втрати професійної і трудової зайнятості. У результаті було виділено перелік факторів (сфер) життєдіяльності (які найчастіше зустрічалися у відповідях), який змістовно відображає два рівні фрустрованості безробітних – соціально-психологічний і психологічний.

Найбільш фрустрованими соціально-психологічними факторами (сферами) життєдіяльності у безробітних внаслідок професійного виключення (безробіття) виявилися: *«неможливість використати фах»*, *«складне фінансове становище»*, *«зменшення і втрата соціальних контактів»*, *«погіршення стосунків у сім'ї»*, *«зміна відношення з боку оточуючих»*, *«втрата соціального статусу»*. Найбільш фрустрованими психологічними факторами (сферами) життєдіяльності у безробітних в ситуації втрати або відсутності роботи виявилися: *«невпевненість у майбутньому»*, *«поганий настрій, пригніченість»*, *«почуття безпорадності»*, *«почуття меншовартості»*, *«невпевненість в собі, невміння себе подати»*, *«почуття залежності від зовнішніх обставин»*.

В ході реалізації основної частини емпіричного дослідження усім досліджуваним (348 осіб) було запропоновано проранжувати окремо наведені переліки соціально-психологічних і психологічних факторів за критерієм найбільшої фрустрованості в ситуації безробіття. Найбільш фрустрованій сфері життєдіяльності з кожного переліку факторів приписувався перший ранг, найменш фрустрованій сфері – останній ранг.

Вивчення когнітивних оцінок індивідуальної ситуації професійного виключення дозволило виявити деякі тенденції, важливі для розуміння суб'єктивних закономірностей переживання криз у безробітних, забезпечивши тим самим основу для експлікації їх когнітивно-сміслових конструктів.

Таблиця 1

Соціально-психологічні фактори життєдіяльності безробітних
(у % від загальної кількості опитаних для кожного рангу)

Зміст соціально-психологічного фактору	Ранги соціально-психологічних факторів					
	1	2	3	4	5	6
неможливість використати фах	38,2	32,5	17,2	12,1	–	–
складне фінансове становище	26,8	26,4	33,6	13,2	–	–
зменшення і втрата соціальних контактів	–	–	–	17,2	44,3	38,5
погіршення стосунків у сім'ї	14,7	23,9	31,2	12,9	7,2	10,1
зміна відношення з боку оточуючих	–	–	–	10,1	44,3	45,7
втрата соціального статусу	20,4	17,2	17,8	34,6	4,3	5,7

Якщо проаналізувати відсотковий розподіл безробітних у відношенні фрустрованих соціально-психологічних факторів життєдіяльності внаслідок професійного виключення (табл. 1), то стає очевидним, що неможливість реалізувати отримані під час навчання фахові знання і навички є найбільш фрустрованою соціально-психологічною сферою життєдіяльності, що турбує молодь, оскільки 38,2% всіх безробітних приписали їй перший ранг.

Якщо взяти до уваги сукупний показник фактора *«неможливість використати фах»* за двома першими рангами, то переважна частина безробітних (70,7%) віддала пріоритет саме йому. Це свідчить про змістовно-сміслову детермінованість процесів професійної ідентифікації у переважній частині молоді і, як наслідок, суб'єктивну значимість можливої професійної декваліфікації внаслідок безробіття. Можна сказати, що переживання, пов'язані з неможливістю використати освіту і кваліфікацію, належать до специфічних ефектів безробіття.

Фінансові труднощі, які природно і закономірно пов'язані з професійним виключенням, є актуальними для 53,2% (за сумою перших двох рангів) безробітних. Вихід на одне з перших місць фактору *«складне фінансове становище»* є закономірним. Для безробітних це основне джерело страхів і побоювань, оскільки матеріальна депривація змінює звичний уклад життя, зміст цілей і домагань, формує іншу культуру споживання, робить людей більш тривожними, дратівливими, емоційно нестійкими тощо. Матеріальну депривацію можна віднести до розряду генералізованих, неспецифічних ефектів безробіття.

Якщо взяти до уваги, що молодь, виступаючи специфічною суспільною стратою з надзвичайно динамічними соціальними потребами і обмеженістю ресурсів у їх реалізації, прагне реалізувати свій особистісний і професійний потенціал в умовах превалювання цінностей матеріального достатку і фінансового благополуччя, то логічним і закономірним є високий рівень їх фрустрованості в ситуації професійного виключення.

Соціально-психологічні фактори, пов'язані з переживаннями стосовно зміни або втрати статусної ідентифікації (*«втрата соціального статусу»*) і зміни рольової структури сім'ї, викривлення сталого балансу внутрішньосімейної ієрархії, погіршення сімейного мікроклімату (*«погіршення стосунків у сім'ї»*), виокремлюють в якості найбільш фрустрованих відповідно 37,6% і 38,6% безробітних (за сумою перших двох рангів).

Закономірно, що трудова зайнятість, володіючи самостійною цінністю для людини, опосередковано забезпечує збереженість багатьох інших ціннісних компонентів її життя. У разі її депривації відбувається порушення не тільки фінансово-матеріальних і соціально-професійних, але й міжособистісних, соціально-цільових, соціально-ідентифікаційних і соціально-спонукальних зв'язків особистості [1; 3]. В даному випадку можна говорити про те, що інтерференція зазначених вище факторів і створює в індивідуально-психологічній проекції безробітних фон перманентного емоційного напруження, який проявляється у формі гострого переживання кризи.

Відповідно, зниження показників соціальної комунікації (*«зменшення і втрата соціальних контактів»*) (82,8% безробітних за сумою останніх двох рангів) і погіршення відношення з боку оточуючих (*«зміна відношення з боку оточуючих»*) (90% безробітних за сумою останніх двох рангів) не є у молодих безробітних особливо фрустрованими. Порівняно низький рівень фрустрованості зазначених соціально-психологічних сфер життєдіяльності у безробітних можна пояснити розгалуженою соціальною мережею, гнучкою системою механізмів соціальної компенсації, відсутністю їх жорсткої детермінованості професійним середовищем, а також віковими нормами і суспільним мораторієм, які вимагають від молодих людей меншої особистісної відповідальності порівняно з дорослими.

Отже, в цілому ранжування соціально-психологічних факторів (сфер) життєдіяльності безробітних дало логічні і несуперечливі результати, які в повній мірі репрезентували систему їх найактуальніших соціально-психологічних потреб, що не знаходять адекватної реалізації.

Оцінка рівня психологічної фрустрованості безробітної молоді знайшла своє відображення у результатах ранжування найбільш фрустрованих психологічних факторів життєдіяльності (табл. 2). Результати ранжування найбільш фрустрованих психологічних факторів життєдіяльності у безробітних є показовими в сенсі розуміння найбільш актуальних психологічних потреб та наслідків неможливості їх реалізації молодими людьми, які опинилися в ситуації втрати професійної і трудової зайнятості.

Найбільш виражений характер фрустрованості мають фактори *«почуття залежності від*

зовнішніх обставин» (69.2% безробітних за сумою перших двох рангів) і «невпевненість у майбутньому» (66.4% безробітних за сумою перших двох рангів).

Таблиця 2

Психологічні фактори життєдіяльності безробітних
(у % від загальної кількості опитаних для кожного рангу)

Зміст психологічного фактору	Ранги психологічних факторів					
	1	2	3	4	5	6
невпевненість у майбутньому	44.0	22.4	29.3	4.3	–	–
поганий настрій, пригніченість	5.7	17.2	4.6	56.6	10.1	5.7
почуття безпорадності	–	–	–	10.1	61.7	28.2
почуття меншовартості	–	–	–	5.7	29.6	64.7
невпевненість в собі, невміння себе подати	11.8	29.6	46.8	11.8	–	–
почуття залежності від зовнішніх обставин	38.5	30.7	19.3	11.5	–	–

Ці результати доволі логічно можна пояснити в рамках теорії М. Яходи [3]. Вона виділяє п'ять латентних функцій трудової зайнятості, які чітко проявляються в ситуації втрати роботи: 1) праця в силу своєї регулярності і певного часового розпису структурує повсякденне життя людини, робить його впорядкованим, вписує в ритми більш широких соціальних спільностей; 2) трудова зайнятість передбачає регулярну взаємодію з колегами, іншими людьми, що створює передумови для встановлення професійних і дружніх контактів, розширення соціального горизонту людини. Взаємодія з колегами не тільки розширює досвід спілкування, але і являється амортизатором багатьох проблем, що виникають в професійній діяльності і за її межами; 3) праця – засіб залучення людини до колективних цілей, оскільки формує не лише зміст індивідуальних трудових цілей, але і пов'язує їх з цілями інших людей і організацій. Це робить людську працю осмисленою, підтримує в людині почуття загальної компетентності; 4) зайнятість формує соціальний статус людини, оскільки пов'язана з виконанням певних ролей на певних позиціях в соціальній структурі суспільства. З одного боку, це впливає на формування персональної ідентичності і самооцінки, а з іншого боку, позначається на соціальному статусі інших членів сім'ї і сім'ї в цілому; 5) участь у трудовій зайнятості спонукає до регулярної активності, підтримуючи тим самим високий рівень життєвого тону.

Результати нашого дослідження дозволяють доповнити перелік зазначених латентних функцій, принаймні, ще двома. З одного боку, інтеграція людини у сферу трудової зайнятості дозволяє забезпечити не лише прозорість і визначеність професійної перспективи, але і підтримувати почуття впевненості у майбутньому взагалі, з іншого – трудова зайнятість як основний засіб, передумова і можливість задоволення найфундаментальніших особистісних (соціальних і психологічних) потреб, формує у людини почуття впевненості і незалежності від зовнішніх обставин та інших людей. Логічно, що їх депривація в ситуації професійного виключення буде викликати психологічні ефекти, які зафіксовані в нашому дослідженні. Проте ми не виключаємо, що названі функції є специфічними лише у відношенні категорії молодих безробітних.

Найменш виражений характер за результатами дослідження мають психологічні фактори «почуття безпорадності» (89.9% безробітних за сумою останніх двох рангів) і «почуття меншовартості» (94.3% безробітних за сумою останніх двох рангів). Це підтверджує той факт, що молодь володіє оптимальним адаптивним ресурсом, здатним забезпечити високий рівень соціальної і персональної ідентичності та особистісної інтегрованості в ситуації безробіття. В даному випадку, відсутність у молоді пасивної стратегії реагування на ситуацію можливої професійної декваліфікації може бути пов'язана як з віковими особливостями безробітних взагалі, так і зі специфікою вибіркової сукупності зокрема.

Результатом реалізації наступного етапу дослідження стала експлікація когнітивно-сміслових конструктів безробітних, які лежать в основі процесів їх суб'єктивно-сміслові інтерпретації індивідуальної ситуації професійного виключення, визначають змістовий характер переживання криз.

Для вирішення цього завдання було використано метод багатомірного шкалювання, зокрема модель суб'єктивних переваг [2, с. 324], вихідними даними для якої стали групові матриці результатів упорядкування (ранжування) кожним безробітним набору стимулів (соціально-психологічних і психологічних факторів (сфер) життєдіяльності) за критерієм найбільшої фрустрованості. І хоча в нашому дослідженні така диференціація факторів на соціально-психологічні і психологічні є умовною (реально вони є елементами цілісного суб'єктивного простору безробітних), проте в сенсі емпіричної розробки заявленої проблеми є дуже важливою. Ця модель дозволила отримати груповий психологічний простір стимулів в осях істотних ознак-критеріїв і розміщені в цьому ж просторі ідеальні точки для кожного суб'єкта.

В результаті реалізації відповідних процедур математико-статистичного аналізу було отримано оптимальне двохшкальне рішення для двох груп показників: соціально-психологічних і психологічних факторів життєдіяльності безробітних.

Результати шкалювання соціально-психологічних факторів безробітних дозволяють достатньо однозначно інтерпретувати групові критерії переваг за координатами об'єктів. Перша шкала репрезентована двома полюсами-факторами: *«зміною відношення з боку оточуючих»* і *«погіршенням стосунків у сім'ї»*. Вона відображає, на нашу думку, ефекти соціального резонансу і суспільної оцінки факту професійного виключення у свідомості молодих безробітних. Такий резонанс серед найближчого оточення безробітного (сім'я) і в суспільній свідомості (соціум) дає підстави інтерпретувати когнітивно-смысловий конструкт **«соціальної оцінки»** як предиктор змістового характеру переживання кризи в ситуації професійного виключення.

Друга шкала представлена двома полюсами-факторами: *«неможливістю використати фах»* і *«зменшенням і втратою соціальних контактів»*. На відміну від критеріїв, представлених першою шкалою (за характером є зовнішніми), критерії, що лежать в основі другої шкали, є внутрішньо детермінованими, так як виступають базовими елементами процесів професійної ідентифікації молодих безробітних. Високий рівень професійної ідентифікації, вибраний фах і отримана під час навчання спеціальність (80.7% від загальної кількості безробітних) виявилися настільки глибоко інтегрованими у професійну самосвідомість молодих людей, що девальвація професійного статусу внаслідок професійного виключення виявилася дуже значимою для них втратою. Реалізація і розвиток професійних потенцій можливі лише за умови активної інтеграції і включення молоді в систему професійних стосунків, що неможливо поза рамками професійного простору. Тому полюс-фактор *«зменшення і втрата соціальних контактів»* ілюструє якраз фрустрацію професійних контактів як форми соціальних контактів і як необхідного механізму формування професійної ідентичності. Це дає підстави нам виокремити ще один когнітивно-смысловий конструкт **«професійної ідентифікації»**, який лежить в основі патерну когнітивно-смыслових реакцій безробітних на ситуацію їх професійного виключення і в значній мірі визначає результативний ефект переживання кризи.

Інтерпретація результатів шкалювання психологічних факторів безробітних хоча і не викликає особливих труднощів в нашому конкретному випадку, проте є нелегким завданням, оскільки на практиці (в реальному житті) дуже важко відділити «чисті» психологічні ефекти безробіття від похідних.

Перша шкала представлена двома полюсами-факторами: *«невпевненістю в собі, невмінням себе подати»* і *«почуттям залежності від зовнішніх обставин»*. Логіка пояснення такого результату криється, на нашу думку, у вікових особливостях і особистісних характеристиках суб'єктів професійного виключення. Фактор віку і, відповідно, актуального досвіду, є важливим прогностичним чинником, який визначає стратегію реагування на ситуацію професійного виключення у безробітній молоді. Вікова специфіка і досвід її професійного розвитку можуть бути джерелом появи ефектів, які, з одного боку, виступатимуть фасилітаторами активної (ефективної) стратегії реагування на критичну подію, а з іншого, її інгібіторами. Інгібітором процесу ефективного реагування на ситуацію професійного виключення у безробітних може виступати високий стресуючий потенціал ситуації безробіття на фоні відсутності у молоді досвіду вирішення пов'язаних з ним соціально-психологічних проблем (*«невпевненість в собі, невміння себе подати»*).

З іншого боку, більшість молодих людей, які проходять професійну перепідготовку на базі центру зайнятості, характеризуються вираженням інтернальним локусом контролю. Виражені інтернальні атрибуції молодих безробітних гальмують актуалізацію активних поведінкових стратегій

адаптації (самостійний пошук роботи, активне залучення соціальних ресурсів для відновлення зайнятості та ін.) і фасилітують емоційно-фокусовані стратегії подолання безробіття – через активізацію процесів смислорозуміння і смислотрансформуючого переживання криз у їх суб'єктивному досвіді. Це, певною мірою, може викликати у молодих людей загострення почуття залежності від обставин та інших людей (*«почуття залежності від зовнішніх обставин»*).

Можливим поясненням отриманих результатів також може бути те, що ситуація професійного виключення актуалізує у молодих безробітних патерналістську стратегію поведінки, рудиментарні залишки якої були інтеріоризовані від батьків (сім'ї, родини) і у свідомості молодого покоління виявляють певну інерційність. У будь-якому разі, більш ретельне вивчення цього питання може стати предметом окремого дослідження.

З огляду на це, ми можемо маркувати виділений когнітивно-смысловий конструкт як **«невпевненість в собі – залежність від інших»**.

Полюсами другої шкали виявилися психологічні фактори: *«невпевненість у майбутньому»* і *«почуття меншовартості»*. Це знаходить закономірне пояснення, адже перспектива життєвого самоздійснення молоді тісно корелює з можливістю професійної самореалізації, яка виступає своєрідним еталоном, мірилом життєвого успіху. Фрустрація можливостей у реалізації професійної перспективи іррадіює у більш широку площину життєвої самореалізації. Відсутність перспективи в оцінці свого майбутнього (професійного і, більш ширше, життєвого) в силу вираженого максималізму, характерного для цієї вікової групи, набуває особливої гостроти у переживаннях молодих людей, навіть до переживання почуття меншовартості. І хоча результати ранжування психологічних факторів вказують на протилежні тенденції (фактор *«почуття меншовартості»* виявився для безробітних найменш фрустрованим), їх слід інтерпретувати як результат використання психологічних механізмів захисту. З огляду на це, позначаємо виділений когнітивно-смысловий конструкт як **«відсутність перспективи – переживання почуття меншовартості»**.

Якщо порівняти експліковані когнітивно-смыслові конструкти між собою, то можна помітити, що при шкалюванні саме психологічних факторів безробітних вони утворені дихотоміями «причина-наслідок». Це може свідчити про високу ймовірність існування причинно-наслідкових взаємозалежностей між виділеними психологічними полюсами-факторами. Для перевірки і уточнення такого припущення доцільним буде проведення додаткового дослідження.

Висновки і перспективи подальших досліджень. На основі визначеної мети, яка полягала у вивченні особливостей когнітивно-смыслові детермінації переживання криз у безробітних, було досліджено його емпіричні кореляції – *когнітивні оцінки* індивідуальної ситуації професійного виключення у безробітних та їх *когнітивно-смыслові конструкти*, що детермінують змістовий характер переживання криз.

За результатами ранжування виявилось, що найбільш гостро безробітні переживають фрустрацію психологічних (*«невпевненість у майбутньому»*, *«почуття залежності від зовнішніх обставин»*) і соціально-психологічних (*«неможливість використати фах»*, *«складне фінансове становище»*) факторів (сфер) життєдіяльності в ситуації професійного виключення.

Шкалювання психологічних факторів (сфер) життєдіяльності безробітних дозволило експлікувати два когнітивно-смыслові конструкти, які свідомо чи несвідомо використовують молоді люди в процесі суб'єктивної інтерпретації індивідуальної ситуації професійного виключення: **«невпевненість в собі – залежність від інших»** і **«відсутність перспективи – переживання почуття меншовартості»**. Ще два когнітивно-смыслові конструкти були експліковані в процесі шкалювання соціально-психологічних факторів (сфер) життєдіяльності безробітних: **«соціальна оцінка»** і **«професійна ідентифікація»**.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку вбачаємо у емпіричній перевірці припущення про каузальний характер взаємозалежності між психологічними полюсами-факторами виділених когнітивно-смыслових конструктів, а також у дослідженні інтегральних особистісних детермінант переживання криз у безробітних.

Список використаних джерел

1. Глуханюк Н.С. Психология безработицы: введение в проблему / Н.С. Глуханюк, А.И. Колобкова, А.А. Печёркина. – 2-е изд., доп. – М.: Моск. психол.-соц. ин-т, 2003. – 84 с.
2. Наследов А.Д. Математические методы психологического исследования: анализ и интерпретация данных / А.Д. Наследов. – СПб.: Речь, 2004. – 392 с.

3. Jahoda M. Work, employment, and unemployment: values, theories, and approaches in social research / M. Jahoda // American Psychologist. – 1981. – Vol. 36, № 2. – P. 184-191.

References translated and transliterated

1. Gluhanjuk N.S. Psihologija bezroboticy: vvedenie v problemu [Unemployment Psychology: an introduction to the problem] / N.S. Gluhanjuk, A.I. Kolobkova, A.A. Pechjorkina. – 2-e izd., dop. – M.: Mosk. psihol.-soc. in-t, 2003. – 84 s.
2. Nasledov A.D. Matematicheskie metody psihologicheskogo issledovanija: analiz i interpretacija dannyh [Mathematical methods of psychological research: analysis and interpretation of data] / A.D. Nasledov. – SPb.: Rech', 2004. – 392 s.
3. Jahoda M. Work, employment, and unemployment: values, theories, and approaches in social research / M. Jahoda // American Psychologist. – 1981. – Vol. 36, № 2. – P. 184-191.

Rudiuk O.V. The experience of studying of cognitive-notional determinants of crisis experiencing by the unemployed.

The article deals with the experience of empirical elaboration of the issue of overcoming of professional exclusion crisis of the unemployed. It was demonstrated that in the most of the given issue studies of the attempts of conceptualization of unemployment crisis overcoming issue through the prism of cognitive-notional activity patterns of the unemployed analyses, their active subjective position in relation to the situation of professional exclusion are absent. On this basis it is defined that concept “experiencing” which is able to reach the whole area of phenomenological representation of this phenomenon, to fix empirically individual forms of personal transformation of employment crisis relations of the unemployed and has an operational potential in studying of the actual issue. In the frame of studying features of cognitive-notional determination of crisis experiencing by unemployed its empirical correlates were studied, namely cognitive evaluation of individual situation of professional exclusion of the unemployed and its cognitive-notional constructs. Studying of cognitive assessment of the unemployed allowed to detect their most frustrated psychological, namely “uncertainty about future”, “the feeling of dependence on external circumstances” and such social-psychological as “impossibility to use profession”, “complicated financial state” of life spheres in the situation of professional exclusion. The system of cognitive-notional constructs of the unemployed was explicated and it was determined such content nature of crisis experiencing as “social evaluation”, “professional identification”, “diffidence which is dependence on the other”, “the lack of prospects which causes experiencing inferiority”.

Keywords: professional exclusion, unemployment, crisis, experiencing, cognitive assessment, cognitive-notional constructs.

УДК 155.2+302+158.4

ТЕСТ-ОПИТУВАЛЬНИК СХИЛЬНОСТІ ДО АВАНТЮРНОСТІ (АВАНТ-1): РЕЗУЛЬТАТИ АПРОБАЦІЇ

О.П. Саннікова

доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри загальної та диференціальної психології
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
osanniland@gmail.com

О.І. Санніков

кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник,
доцент кафедри теорій і методики практичної психології
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
asannikov2010@gmail.com

Н.І. Меленчук

аспірант кафедри загальної та диференціальної психології
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
mrs.melenchuk@mail.ru

Саннікова О.П., Санніков О.І., Меленчук Н.І. Тест-опитувальник схильності до авантюристичності (АВАНТ-1): результати апробації. У статті розглядаються поняття «авантюра», «схильність до авантюристичної поведінки (авантюристичність)», презентовано результати розробки та апробації оригінальної україномовної версії авторського «Тест-опитувальника схильності до авантюристичності (АВАНТ-1)». Методика спрямована на вивчення компонентів авантюристичності, що належать до формально-динамічного та якісного рівня її континуально-ієрархічної структури. Тест-опитувальник діагностує: настановний, емоційний, когнітивний, конативний (поведінковий) компоненти схильності до авантюристичності; риси особистості, що аранжують авантюристичність; чутливість до авантюристичних дій; загальний показник схильності до авантюристичності. Здійснено апробацію оригінального психодіагностичного інструменту за усіма вимогами психометрії, підтверджено його теоретичний конструкт, доведена надійність і валідність.

Ключові слова: континуально-ієрархічний підхід, схильність до авантюристичної поведінки, авантюристичність, компоненти авантюристичності, апробація, надійність, валідність.

Саннікова О.П., Санніков А.І., Меленчук Н.І. Тест-опросник склонности к авантюристичности (АВАНТ-1): результаты апробации. В статье рассматриваются понятия «авантюра», «склонность к авантюристичному поведению (авантюристичности)», презентованы результаты разработки и апробации оригинальной украиноязычной версии авторской